

Zaman Gazetesi

25.09.2012

Herkül Millas

Terbiyesiz, ırkçı, önyargılı ve aptalca bir film yüzünden etraf karıştı. Bu saygısız filmle ve tepkilerle ilgili yorumlar iki türlüydü

En başta herkes, benim de yaptığım gibi, söz konusu filmi, kalitesi, amacı ve provokatif yanı yüzünden mahkûm etti. Bu konuda uyum tamdı. Farklılık, tepkilerin yorumundaydı. Bir kesim, tepkilerin gereksiz aşırı olduğunu, şiddete dayanmayan bir protestonun gerektiğini savundu. Ben de buna inanıyorum. Aşırı tepkiyi açıklamaya çalışanlar olduysa da (ezilmişlik duygusu, yüzyıllar sürmüş olan aşağılama gibi) sonunda aşırı tepkileri mahkûm ettiler ve kesin karşı çıktılar. Başka bir kesim ise, aynı yönde görünse de özde farklı bir yaklaşım sergiledi. Tepkilerin İslam'ın özünden doğduğunu iddia ettiler veya ima ettiler. "Hıristiyanlar kendi dinlerine hakaret edilmesini sineye çekerler, hoş görürler çünkü..." diyerek "Batı'daki" tahammülü din temeli üzerinden açıklamaya çalıştılar. (Bu görüşün ayna karşısı Batı'da da var: Doğu'daki her olayı İslam'a yorarlar!)

Bu ikinci yaklaşımın iki açıdan yanlış olduğuna inanıyorum. Birincisi, bu "açıklama" şiddetin bir

tür meşruiyet kazanmasına neden olabilir. "Dinin özündendir, tabiidir, Batı'daki tahammül bize uymaz ve yakışmaz" söylemi uzun sürede zararlı olabilir. Yanlış mesajlar verebilir. (Bu tezin, öteki dinleri "vurdumduymaz" ve "pişkin" göstermesini bir yana bırakıyorum.) İkincisi, bazı veriler, toplumlar arasındaki küfür ve hakaretle ilgili hassasiyet farklarının, dinlerinden değil, başka çok karmaşık ve eskilere uzanan toplumsal nedenlerden doğduğunu gösteriyor. Bu ikinci görüş üzerinde durmak istiyorum. (Bu yazıda "küfür" kelimesi dinî anlamıyla değil, günlük konuşmalardaki anlamıyla, sövmek, aşağılamak anlamında kullanılıyor.)

On yıl kadar önce Türk ve Yunan toplumu arasında, küfür ve hakaret konusunda bir farkın olduğunu sezmiş, merak etmiş, bunun vehim olmadığını kanıtlamaya çalışmışım. Bir İngiliz antropologla bu konuya eğilmiş ve küçük çapta (henüz yayınlanmamış) bir araştırma gerçekleştirmişim. Bir hakaret ve küfür listesi oluşturdum. Burada yazamayacağım bu küfürler farklı alanlardan derlenmişti: kişiye, ana babaya, aileye, soya, dine, millete yöneltilen kötü laflardı bunlar. Kimileri cinsel içerikli aşağılamalardı. Bunları her iki "tarafı" da tanımış olan İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri ile görüşerek soruşturdum. "Birine şunu desem Türkiye'de nasıl bir tepki alırım, Yunanistan'da nasıl?" diye sordum. Sonuçlar özet olarak şöyle:

BU ÜLKEDE KÜFRÜN ANLAMİ BAŞKA

Her iki azınlık grubunun cevapları aynı idi; her ikisi de Türk ve Yunan toplumu için aynı şeyleri söyledi. Yunanlılar küfre ve hakarete karşı daha az tepki verirken, Türklerin tepkisi daha sert olur dediler. Özellikle aile, soy ve cinsel içerikli küfürlere karşı Türk tarafının çok duyarlı olduğu söylendi. Ama bu genel sonucun yanı sıra başka ilginç sonuçlara da varıldı. Örneğin "hakaret" algısının iki toplum arasında bazı durumlarda farklı olduğu, "üstten" gelen hakaretlere Türk tarafının daha tahammüllü görüldüğü (örneğin asker ocağında), bu alanda eğitim düzeyinin ve sınıfın değil etnisitenin daha kararlaştırıcı olduğu söylendi. Kimileri hakaretin Türk tarafında ciddi sonuçları olacağı için Türklerin daha az küfrettiklerini söyledi. Yunanlılar daha bolca ağızlarını bozarlarmış ama bu ille de kavgaya dönüşmezmiş. Belki konumuzla ilgili en ilginç gözlemlerden biri, konuştuğum insanların, Yunan tarafının hakarete hakaretle karşılık verir derken, Türk tarafının fiziki güç kullanır, demesiydi. Bu pilot çalışmaya katılanların ilginç bir gözlemi de, hakarete uğrayan Türk'ün, işi kavgaya dönüştüreceği, hatta zayıf durumda olsa ve sonunda dayak yiyeceğini bilse bile bundan kaçınmayacağıydı. Başka biri şöyle dedi: "Yunanistan'a yerleştikten sonra bana laf edildiğinde (küfür edildiğinde) eskiden kızdığım gibi artık kızmıyorum, çünkü bu ülkede küfrün anlamı başka."

Buraya kadar yazdıklarımın konumuzla ilgili çıkarabileceğimiz sonuçlardan biri şu olmalı. Toplumların din alanındaki küfür ve hakaretlere tepkilerini ele almadan önce ve hele kıyaslamalar yaparak dinlerin özümüle ilgili hükümler vermeden önce toplumların genel olarak hakaretlere ve küfre (sövmeye) tepkilerine bakmak gerek. Eğer bir toplumda bu alanda tepkiler sert ise din konusundaki hakarete tepki de sert olacaktır. Bu sertliği dine mal etmek, dine referanslarla açıklamaya çalışmak pek isabetli sayılmamalı. Öteki dinler konusunda da konuşurken aynı kuralın kullanılması gerekir. Hakaret konusunda insanların rehberi din değil, toplumsal reflekslerdir. Yoksa kutsal her yanda kutsaldır. "Bizimki daha kutsaldır", "farklıdır", "tepkiler de böyle açıklanır" yaklaşımı sanırım işin özünü kaçırmaktır.

Arada resmi ağızlardan duyduğumuz "siz kendi dininize saygısız olabilirsiniz ama biz saygılıyız"

türünde aforizmalar da olayı, kendimizi ve "ötekini" anlamamızı zorlaştırır. Ayrıca her olayı dine indirgemek de dine haksızlık etmek olur. Din toplumu etkilediği gibi, din ile ilgili olmayan başka faktörler -geçmişten miras kalan alışkanlıklar, yerel özellikler, geçici huylar gibi- din konusunda karşımıza çıkabilir. Bu karşılıklı iletişim, dinî görünen birçok olayı daha iyi anlamamız açısından önemli olabilir.

Küfre yaklaşım farkı, bir kimlik farkı olarak da görülebilir. Mesela Rumlar (azınlıklar) pilot çalışmamda her iki yana karşı da mesafeli kalmışlardır: Türkleri aşırı duyarlı bulurken, Yunanlıları da aşırı duyarsız görmüşlerdir! Yani grupların refleksleri, etnik, din ve yöresel nedenler dışında henüz bilmediğimiz nedenlerden farklılıklar sergileyebilir. Geleneksel toplumlar grup kimliklerine daha bağlıdırlar. Dikkat edilmesi gereken başka bir neden "hoşgörü" farklarıdır. Gözlenen veya gözlenmeyen "hoşgörü" yanıltıcı olabilir; yumuşak bir tepki hoşgörü sonucu değil, söz veya hakaretin "hakaret" olarak algılanmamasından olabilir. İsa ile ilgili hiciv dolu bir film Batı'da hoşgörü yüzünden değil, hakaret olarak algılanmadığından sinemalarda gösterilebilir. Başka ilginç bir alan söz ile davranış (yapılan eylem) arasındaki ilişki algısıyla ilgilidir. "Söz" Türkçede "önemlidir" -söz bir Allah bir- oysa Yunancada "laf" anlamını da içerir: boş laf olabilir. Başka bir alan, toplum içindeki güç dengeleri kapsamında küfür/hakaretin oynadığı roldür. Örneğin Yunanlılar eşit saydıklarıyla "rahat" küfürleşirken, üstleri saydıklarından hakaretlere sert tepki verebilirler -çünkü bu durumda tehdit algısı gündeme gelir. Kısacası böylesine çok yanlı bir olayı kestirme yorumlarla açıklamak, rahatlayıcı da olsa, isabetli değildir.